

navýchod

»»»»»

- **Arménie: země žijící ozvěnou dávné slávy**
- **Moldavsko a Podněstří: mezi východem a západem**
- **Ukrajinská společnost dospívá**
- **Náhorní Karabach – popel v černé zahradě**

„Leninopad“ na Ukrajině a jiné příběhy ukrajinských pomníků

Vikentij Pucharev, přeložila Alexandra Skorvid

Historii vzniku a další existence pomníků na Ukrajině dělíme na tři nerovnocenná období: imperiální, sovětské a nejnovější – po vyhlášení nezávislého ukrajinského státu.

Klasická představa o pomníku jako objektu monumentálního sochařství se na větší části dnešního území Ukrajiny rozšířila poté, co zde svou moc definitivně upevnilo Ruské impérium. V téže době byl však zbytek jejího území součástí Rakouska-Uherska.

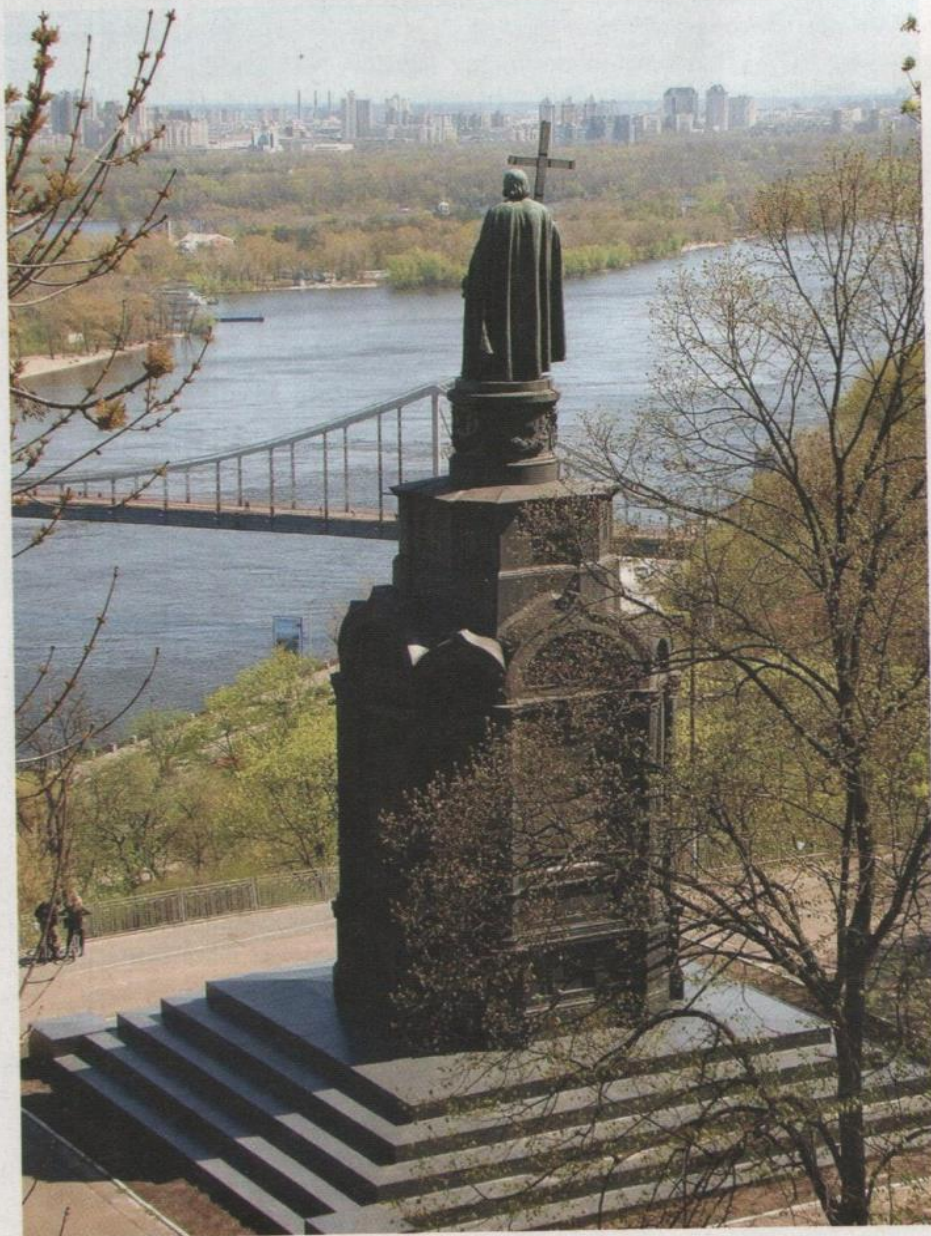
Hlavním cílem, který měly první pomníky v ukrajinských městech plnit, bylo demonstrovat ruskou přítomnost. Dělo se to ve dvou rovinách: za prvé v povědomí veřejnosti vyzdvihovaly historický význam kolonizace jižních oblastí a osobní pří-

nos konkrétních vojevůdců a státníků k ovládnutí a následně správě nových území (pomníky Grigorije Potěmkina, Alexandra Suvorova a dalších), za druhé pak kladly důraz na „společné kulturní kódy“ ruského a ukrajinského národa (např. křest Rusi).

Tehdejší pomníky se však nestavěly vždy jen z podnětu carské vlády, jakkoli nikdy nebyly v rozporu s hodnotami, které prosazovala. V průběhu 19. a na počátku 20. století vzniklo na ukrajinském území poměrně málo pomníků; hlavní překážkou zde byly materiální faktory, neboť vzhledem k tomu, že hlavní finanční zdroj jejich výstavby představovaly skromné dobročinné sbírky, mohla realizace projektů iniciovaných místními úřady trvat léta. Nesmíme také zapomínat na duchovní kořeny tohoto problému: pravoslavná církev totiž dlouho zakazovala sochařská díla. O monumentální výzdobu ukrajinských měst se zasloužili nejvýznačnější mistři své doby, jak ruští, tak západoevropští.

Prvním pomníkem na ukrajinském území je památník Slávy, odhalený u příležitosti 100. výročí Poltavské bitvy na Kulatém náměstí v centru města Poltavy. Představuje sloup, nahoře ozdobený alegorickým orlem s vavřínovým věncem v zobáku a špičky ve spárech, obklopený ukořistěnými válečnými děly. Na podstavci dalšího pomníku, postaveného na počest konkrétní osobnosti, čteme nápis: „Vévodovi Emmanuelovi de Richelieu, jenž spravoval v letech 1803–1814 Novorossijský kraj a položil základy blahobytu Oděsy – za jeho nezapomenutelné úsilí vděční obyvatelé všech stavů tohoto města, jakož i gubernie Jekatěrinoslavské, Chersonské a Tauridské vztyčili tento pomník roku 1862 za úřadování Novorossijského gubernátora hraběte Voroncova“.

V roce 1884 byl v obci Buzovky v Kyjevské gubernii na náklady rolníků odhalen pomník na počest cara Alexandra II., jenž zrušil nevolnictví. Daleko oblíbenější však byly pomníky básníků, vznikající nejčastěji u příležitosti některého výročí. Tak se v několika ukrajinských městech objevily ke 100. výročí narození Alexandra Puškina skromné básníkovy bysty. Na odhalení pomníku zakladatele novodobé ukrajinské literatury Ivana

Pomník kyjevskému knížeti Vladimírovi Velikému, za jehož vlády v roce 988 proběhl křest Kyjevské Rusi. V Kyjevě byl odhalen v roce 1863, autoři Vasyl Demut-Malynovskij, Alexandr Ton, Petr Klodt.

Zdroj: <http://www.ukrcenter.com>

Monument válečné slávy sovětské armády ve Lvově, odhalen v květnu 1970. Během posledních několika let se stal terčem řady incidentů – na pomníku se objevovaly skvrny od rudé barvy a nápisy „Pomník okupantům“. Zdroj: žaxid.net

Kotljarevského se v roce 1903 v Poltavě sjel výkvět tehdejší ukrajinské inteligence. Byl to první pomník propagující v městském kulturním prostoru ukrajinskou kulturu. Realizaci vítězného návrhu pomníku předního ukrajinského básníka Tarase Ševčenko v Kyjevě podle výsledků soutěže, vyhlášené roku 1911, však v roce 1914 překazil zákaz úřadů.

V 19. století byl Kyjev vnímán jako všeruské centrum duchovního života a jako poutní místo; toto pojetí odrážela i městská plastika (například pomník knížete Vladimíra). Jako ochránce pravoslavné víry ztvárnil autor pomníku z roku 1888 i ukrajinského hetmana Bohdana Chmelnyckého.

V Haliči, mnohonárodnostní provincii habsburské říše, měli při uskutečňování práva na rozvoj své národní a kulturní identity výsadní postavení Poláci, a tak městskému prostoru ve Lvově a dalších městech tohoto regionu jednoznačně dominovaly jejich

pomníky. Pozdější osudy polského dědictví z této doby ovšem byly různé. Některé objekty, například četné pomníky Adama Mickiewicze, byly ponechány na původním místě, jiné pak buď vzaly za své za druhé světové války anebo byly po jejím skončení odvezeny do Polska.

První světová válka a revoluce roku 1917 umožnily vyhlášení Ukrajinské lidové republiky, ta ale existovala tak krátce, že se do dějin ukrajinského monumentálního sochařství nestačila zapsat. Po dosažení politické a kulturní nezávislosti se nová ukrajinská vláda zvětšením významných událostí či osobností z minulosti nebo ze současnosti nezabývala.

Monumenty sovětské Ukrajiny

Období, kdy byla Ukrajina součástí SSSR, netrvalo déle než období nadvlády Ruského impéria, avšak změnilo vzhled ukrajinských měst v nesrovnatelně větší míře. Právě v sovětské době

začala působit celá plejáda vynikajících sochařů, jimž se mnohdy podařilo zachytit *genia loci*. Tak k popularitě legendy o založení Kyjeva bratry Kyjem, Ščekem a Choryvem a jejich sestrou Lybidí značně přispěl Památník zakladatelů Kyjeva, odhalený v ukrajinské metropoli na břehu Dněpru roku 1982.

Sovětská vláda všemožně prosazovala monumentální sochařství jako nástroj komunistické propagandy. Bolševici, kteří se nechali inspirovat utopii Tommase Campanelly, usilovali o zaplnění městského prostoru množstvím nových pomníků představitelů světové kultury, z čehož pak logicky vyplývalo bourání pomníků „carů a jejich sluhů“. Nicméně boj sovětské moci proti monumentálnímu dědictví minulého režimu nebyl ani zdaleka totální.

Ve 20. letech 20. století se na vyprázdněných ukrajinských náměstích začaly objevovat pomníky odrážející

„Kozák přemožitel“ – pomník věnovaný vojinům ATO (právní definice rusko-ukrajinské války), odhalený v centru Kyjeva na den nezávislosti Ukrajiny 24. srpna 2015. Zdroj: vinlife.com.ua

ideologii nového režimu; šlo jednak o provizória, často postavená na starých podstavcích, a jednak o mohutné kolosy dominující svému okolí, jako například pomníky sovětského revolucionáře Artoma (Fjodora Sergejeva) v donbaských městech Artomovsk (nyní Bachmut) a Slavjanogorsk (nyní Svjatohirsk). I později bývali na pomnících ze sovětského období často zvěčňováni sovětsští straničtí a státní činitelé a vojevůdci. Navíc se stalo běžnou praxí, že dvoj- a vícenásobným hrdinům Sovětského svazu či hrdinům socialistické práce odhalovali v jejich rodišti bysty ještě za jejich života. V Kyjevě se například roku 1982 objevila bysta předsedy Akademie věd Ukrajiny, dnes 99letého Boryse Patona.

Při prosazování komunistického mýtu připouštěla sovětská vláda i rozvoj národního mýtu ukrajinského, avšak v striktně vyhrazených společensko-politických mezích. Za těchto podmínek došla přehodnocení historická role Bohdana Chmelnyckého, který byl prohlášen za původce myšlenky „sjednocení Ukrajiny s Ruskem“. Do nové koncepce byli zařazeni i vůdci národně osvobozenecých a rolnických povstání 17.–19. století, a také představitelé revolučně-demokratické kultury. Hlavní mýtus té doby, vrcholící ve 30. a pak v 60. letech 20. století, byl ovšem spjat s osobností

Tarase Ševčenka. Sochy „Kobzara“, jak básníkovi na Ukrajině podle jeho nejslavnější poetické sbírky přezdívají, stojí po celém světě a dodnes zůstávají hlavními symboly Ukrajiny.

Závěr sovětského období poznamenalo oživení národních tradic a náboženského života, což se odrazilo také v sochařství. V té době vznikla řada pomníků, věnovaných událostem staroruské a kozácké minulosti Ukrajiny. Objevují se snahy řešit obdobným způsobem i problémy místního patriotismu.

Rozpory období nezávislosti

Současně dochází k prvním „obrazoboreckým“ akcím zaměřeným proti komunistickému dědictví. Se souhlasem místních úřadů byla 14. září 1990 ve Lvově demontována Leninova socha a 12. září 1991 postihl stejný osud jeho pomník na dnešním náměstí Nezávislosti v Kyjevě.

Rekonstrukce pomníků zničených během sovětského období byla prováděna nedůsledně. V roce 1996 v Kyjevě například obnovili pomník svaté kněžny Olgy a téhož roku došlo také k obnovení pomníku průmyslníka a mecenáše Ivana Charitoněnka ve městě Sumy. Pokusy o rekonstrukci veřejného prostoru dalších ukrajinských měst, např. o obnovení pomníku carevny Kateřiny II. a zakladatelů Oděsy v roce 2007, vzbuzují diskuze a do-

konce vyvolávají střety mezi občany. Už předtím, ve snaze vymezit se proti ruskému pojetí kolonizace jižních oblastí carského impéria, zdůraznil pomník atamana Antona Holovatého v Oděse z roku 1999 roli Černomořského kozáckého vojska. Mimochodem, pomník Kateřiny II. v Simferopolu, proti němuž aktivně protestovali krymští Tataři, znovu odhalily úřady Ruskem anektovaného Krymu v létě 2016.

Ve třetím, nejnovějším období program výstavby pomníků do značné míry ovlivňuje formování koncepce ukrajinské národní paměti. Toto období se podstatně liší od dvou předcházejících tím, že se součástí veřejného prostoru staly jevy předtím zakázané nebo pololegální, například činnost OUN-UPA (Organizace ukrajinských nacionalistů – Ukrajinské povstalecké armády). Na západě Ukrajiny se objevily desítky pomníků Stepana Bandery, Romana Šuchevyče, Jevhena Konovalce a dalších. Nacionalisticky jsou chápány postavy z minulosti, předtím zcela jinak zakořeněné v ideologii ruského impéria či v komunistické ideologii sovětské (srov. pomník T. Ševčenka ve Lvově).

Některé pomníky sledují cíl poukázat na roli těch, kteří bojovali za myšlenku nezávislé Ukrajiny a v různých historických obdobích přispěli k formování její státnosti (velkokníže Jaroslav Moudrý, hetman Petro Konaševyč-Sahajdačnyj, autor první ukrajinské ústavy Pylyp Orlyk, historik a politik Mychajlo Hruševskij a další). Sem patří také pomníky tragicky zemřelých významných osobností nejnovějších ukrajinských dějin Vjačeslava Čornovila a Heorhije Gongadzeho. Řada pomníků v hlavním městě i v regionech připomíná oběti totalitarismu.

Charakteristickým rysem doby se v souvislosti s celkovou popularitou veřejné plastiky staly četné pomníky herců odkazující k jejich nejznámějším filmovým a divadelním rolím.

Po krizi 90. let 20. století jeví ukrajinská společnost sklon k extrémnímu monumentalismu, jehož vyvrcholením se stal pomník oslavující 10. výročí nezávislosti Ukrajiny na stejnojmenném náměstí v Kyjevě. Je to 62 metrů vysoký sloup se sochou Ukrajiny-Oranty, jejíž umělecké kořeny tkví

v ikonografii mozaik chrámu sv. Sofie v Kyjevě z 11. století.

Leninopad a co následovalo

Nová společensko-politická krize, která v letech 2013–2014 vyvrcholila Euromajdanem, neponechala stranou ani památníky, vystavené nejrůznějším pokusům o diskreditaci a vandalismus. 9. prosince 2013 v Kyjevě strhli Leninovu sochu, čímž začal proces živelného masového „leninopadu“ na Ukrajině. Tato nová vlna „obrazoborectví“ ovšem částečně vycházela z dřívějších, jakkoli nedůsledných ukrajinských právních předpisů o zákazu symbolů sovětského režimu. Nově zvolené ústřední mocenské orgány zavedly široký systém opatření zaměřených na dekomunizaci, na jejichž základě musely místní úřady demontovat některé pomníky, např. Leninovu sochu v Záporoží (2016). Na některých prázdných podstavcích pak byly vztyčeny nové pomníky anebo náboženské symboly.

V podmínkách ruské agrese dostaly na Ukrajině nový impuls nacionalistické myšlenky a proudy, které se také začaly těšit podpoře státu a společnosti. K upevnění jednoty národa aktualizovaly nové vlastenecké síly myšlenku zbudování pomníků, které byly dříve považovány za kontroverzní z hlediska různých náboženských komunit (pomník Ivana Mazepy v Poltavě, Maksyma Zalizňaka a Ivana Honty v Umani, Symona Petljury ve Vinnyci).

Stejně tak na popud aktivistů vznikají v oblastech zasažených válkou pomníky na počest pololegendárních postav, které symbolizují vojenskou odvahu a sílu ukrajinského národa (pomník knížete Svjatoslava I. Igoreviče v Mariupolu a kozáckého atamana Ivana Sirka v Charkově).

Po celé toto nejnovější období se masově objevují pomníky oslavující hrdinství příslušníků orgánů veřejné bezpečnosti, vojinů internacionalistů, likvidátorů černobylské havárie a od roku 2014 také hrdinů z Nebeské set-

niny a účastníků tzv. protiteroristické operace (ATO) na východě Ukrajiny.

Během dvou staletí od doby, kdy se v ukrajinských městech začaly stavět první pomníky, zaznamenala myšlenka zvěčnění jednotlivých událostí a role významných osobností v dějinách značný vývoj. Současně se vyvíjely představy o formách jejího sochařského ztvárnění.

Ne všechny pomníky, které v daném kulturním prostoru vznikly, veřejnost stále hodnotí stejně jako dřív. Tato okolnost nejednou způsobila, že veřejný prostor doznal určitých ztrát.

Pomníky byly v ukrajinských dějinách často předmětem manipulací a stejné nebezpečí existuje i dnes. Jedním ze způsobů, jak možným problémům v této oblasti předejít, by mohla být široká diskuze veřejnosti, přihlížející k názoru odborníků. *

inzerce

ENCYKLOPEDIIE MIGRACE

**Studentsko-
akademická
vzdělávací
platforma
nejen současné
migrace, ale
i jevů s ní
spojených.
Analýza, výklad,
kontext, historie.**

Encyklopedie migrace je současný projekt spolku Online encyklopedie migrace z. s., který je vytvářen ve spolupráci s FF UK, FSV UK, FHS UK, ETF UK a PF UK. Tyto fakulty také nad Encyklopedií drží záštitu.

Projekt je podpořen nadací Friedrich-Ebert-Stiftung. Projekt je součástí „The Churches' Response of Welcome to the Migrant Other“ v rámci programu Spolupráce škol a stipendia Norských fondů a fondů EHP.

WWW.ENCYKLOPEDIIE.ORG/PROJEKT/